

1613 binnen de *Reformierte* Kerk werd geïnstalleerd, een belangrijke rol.²⁵ Voorkomen werd dat Bernhard von Galen, bisschop van Münster, het graafschap voor het katholicisme heroverde.²⁶ Pruisen en de Verenigde Provinciën zorgden er bij het Haags Verdrag in 1701 voor dat de *Oberkirchenrat* en de *Reformierte* Kerk onafhankelijk werden. De vijf leden van de *Oberkirchenrat* zouden allemaal gereformeerd moeten zijn. Nieuwe leden zouden door de *Oberkirchenrat* zelf en niet meer door de vorst van het Graafschap worden gekozen.²⁷

1744-1918

In de achttiende eeuw kwam geleidelijk verandering in de relaties met Nederland. Dit heeft met het feit te maken dat Oost-Friesland in 1744 aan Pruisen toeviel.²⁸ Frederik de Grote verordonneerde in 1748 dat aanstaande predikanten tenminste vier jaar aan de Duitse gereformeerde academie te Lingen moesten studeren. Hierdoor daalde het aantal Duitse studenten in Nederland aanzienlijk. In het Graafschap Bentheim lag dit anders, ook al werd het door haar vorst vanwege geldgebrek in 1753 aan het keurvorstendom Braunschweig-Lüneburg verpand. De onafhankelijke positie van de *Oberkirchenrat* en haar gematigd verlichte politiek zorgden ervoor dat de studenten naar Nederland bleven komen. Ze oriënteerden zich na 1740 vooral op de steeds verlichter wordende universiteit Groningen. Door de toenemende nationalisering in Duitsland kwamen na 1770 vrijwel alle in Duitsland geboren studenten van die universiteit uit Oost-Friesland of Bentheim.

In 1807 werd Oost-Friesland deel van het door Napoleon gevormde en door diens broer bestuurde koninkrijk Holland. Van 1811 tot 1815 vielen al deze gebieden onder het Franse keizerrijk. De *Oberkirchenrat* werd in 1809 door Frankrijk afgeschaft.²⁹ Op het congres van Wenen in 1815 werd Nederland tot koninkrijk en het keurvorstendom Braunschweig-Lüneburg tot koninkrijk Hannover verheven. Pruisen moest Oost-Friesland aan het laatstgenoemde koninkrijk afstaan, en het graafschap Bentheim kwam daar ook onder te vallen.³⁰ De vorsten van Hannover probeerden de oriëntatie van Oost-Friesland en Bentheim op Nederland te doorbreken.

In 1818 werd de *Oberkirchenrat* weer ingevoerd, maar nu onder Hannoveriaans gezag. Het Bentheims bestuur werd in 1824 eveneens vervangen door Hannovers bestuur.³¹ Het Graafschap had dus zowel in politiek als in religieus opzicht haar onafhankelijkheid verloren: de *Oberkirchenrat* kon zijn leden niet meer onafhankelijk benoemen. Rond 1825 zette de centralisatie zich verder door: de boeren mochten niet meer zelf bepalen wie hun kinderen zou onderwijzen. Lokale kerkenraden werden ondergeschikt aan

de eeuw (Hilversum: P.A.J. Caljé en Verloren, 2009), 51 e.v.

¹⁴ Joris van Eijnatten en Fred van Lieburg, *Nederlandse Religiegeschiedenis*, 2de verbeterde druk Hilversum: Verloren, 2006, 150.

¹⁵ Menno Smid, 'Kirche und Religion in der Neuzeit', in: *Ostfriesland. Geschichte und Gestalt einer Kulturlandschaft*, eds. Karl-Ernst Behre en Hajo van Lengen (Aurich: Ostfriesische Landschaft, 1995), 208.

¹⁶ Ibid., 205 en Caljé, *Student*, 158 en Herman Selderhuis en Peter Nissen, 'De Zestiende Eeuw', in: *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis* (Kampen: Uitgeverij Kok), 2006, 280.

¹⁷ Smid, 'Kirche', 209, 211 v., 215.

¹⁸ Caljé, *Student*, 54, 158 en Ludger Kremer, 'Das Niederländische als historische Kultursprache in der Grafschaft Bentheim', in: *Nederland en Bentheim. Vijf eeuwen kerk aan de grens/ Die Niederlande und Bentheim. Fünf Jahrhunderte Kirche an der Grenze*, red. Paul Abels en Gerrit Beuker en Jan van Booma (Delft: Uitgeverij Eburon, 2003), 203.

¹⁹ Caljé, *Student*, 158.

²⁰ Ibid., 16 v.

²¹ Ludger Kremer, 'Das Niederländische', 196 e.v.

²² Gerhard Plasger, 'Reformation in der Grafschaft